

סימן ה

ברכת "שהחיינו" על בניית בית חדש

שאלה:

מ"ג) הכורכת כאחד את ברכת "שהחיינו" על בגד חדש עם ברכת "שהחיינו" לבונה בית חדש: "בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", ומדוע יהיה חילוק ביניהם? ואדרבה, מסברה נראה שחיוב ברכת "שהחיינו" על בית חדש גדול יותר, מפני שהשמחה על בניינו גדולה יותר! על כן נתתי אל ליבי לחקור עניין זה על מקורותיו וה' יאיר עינינו בתורתו.

ב. חשיבות החפץ הנקנה

המשנה אומרת: "בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" (ברכות שם). ומבואר בגמרא (שם דף נד ע"א): "א"ר הונא לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן אבל יש לו כיוצא בהן אין צריך לברך. ור' יוחנן אמר אפילו יש לו כיוצא בהן צריך לברך... איכא דאמרי אמר רב הונא לא שנו אלא שלא קנה וחזר וקנה אבל קנה וחזר וקנה אין צריך לברך. ור' יוחנן אמר אפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך.

התוספות (שם ד"ה "ורבי יוחנן") פסקו כר' יוחנן, וז"ל: "והלכתא כר' יוחנן דלישנא בתרא, אפילו קנה והדר קנה שהיו לו כלים חדשים כיוצא באלו צריך לברך, דקיימא לן כר' יוחנן לגבי דרב, מכל שכן

תושב היישוב שזכה לבנות בית חדש, שאל האם יוכל לברך "שהחיינו" בחנוכת ביתו. השואל שמע שמותר לברך בשם ומלכות רק בתנאי שמחדשים באותו המעמד בגד חדש, והדבר לא התיישב על ליבו: כיצד ייתכן הדבר שעל בגד חדש מברכים "שהחיינו" למרות שערכו הכספי נמוך יותר, ולעומת זאת על בית חדש שעלותו היא גבוהה לאין ערוך, קיים ספק האם יכול לברך? האין די בשמחה העצומה שבכניסה לבית החדש כדי לברך "שהחיינו" בשם ומלכות?

תשובה:

א. המנהג סותר לבאורה לדינא דגמרא

מקור הדין ששמע השואל נמצא ב'בן איש חי' (פרשת ראה סעיף ו), שכתב: "בנה בית חדש, או קנה בית בנוי מאחרים, מברך 'שהחיינו', ועתה נהגו שאין מברכים 'שהחיינו' על הבית... ונהגו שילבוש בעל הבית בגד חדש בתוך אותה סעודה ויברך עליו 'שהחיינו' ויכוון על הבית". דברי ה'בן איש חי' קשים להבנה: הרי החיוב לברך ברכת "שהחיינו" על כלים (בגדים) מקורו באותה משנה (ברכות פ"ט

בחובה" (שם). כלומר, מנהג העולם שלא לברך אינו סותר את דין הגמרא, מפני שכוונת הגמרא לומר שהבונה בית חדש רשאי לברך "שהחיינו", וברכה זו אינה חובה, ומשום כך מנהג העולם להקל בברכה זו ולא לברכה.

מקור דברי הרשב"א בגמרא בעירובין (דף מ' ע"ב), שם נשאלה השאלה – האם מברכים "שהחיינו" בראש השנה וביום הכיפורים כפי שמברכים בשלושת הרגלים. צדדי הדיון הם האם לדמות את ר"ה ואת יוה"כ לשאר הרגלים שבהם חובה לברך "שהחיינו", מכיוון שזה מועד הבא מזמן לזמן; או שמא מכיוון שר"ה ויוה"כ אינם קרויים "רגלים" ואף אינם זמן שמחה כרגלים – לא מברכים בהם "שהחיינו". הגמרא ניסתה להוכיח מרב יהודה שאמר שהוא מברך "שהחיינו" אפילו על דלעת חדשה, אם כן ודאי שמותר לברך על ר"ה ויו"כ, אך הגמרא דוחה ראייה זו: "רשות לא קא מיבעיא לי, כי קא מיבעיא לי חובה", כלומר, אין ספק שמותר לאדם לברך "שהחיינו" בר"ה ויוה"כ כפי שמותר לאדם לברך על דלעת חדשה המתחדשת מידי שנה, וכל הדיון הוא האם קיימת חובה לברך בימים אלו כבשאר הרגלים. בסופו של דבר הגמרא מסיקה שחייב אדם לברך "שהחיינו" בר"ה ויוה"כ.

הרשב"א הסיק מסוגיה זו, שברכת "שהחיינו" על דלעת חדשה היא רק רשות, והוא הדין לבונה בית חדש או קונה כלים חדשים שהברכה היא רק רשות, וכך הוא הדין גם בבן הנולד: "ולפי טעם זה כל אותן שנזכרו שם דלאו מזמן לזמן אלא

דלגבי רב הונא הלכתא כוותיה". התוספות מבחינים בין בגד חשוב שעליו מברכים "שהחיינו", ובין בגד שאינו חשוב שאין מברכים עליו: "ואומר ר"י דוקא בבגדים חשובים דומיא דבית חדש נקט כלים חדשים, אבל שאינם חשובים כל כך כמו מנעלים ואנפילאות וחלוק וכיוצא בהן – אין צריך לברך". העולה מדברי התוספות, שהמשנה נקטה דוגמה של קונה בית חדש, מפני שזו קנייה חשובה, ללא ספק, וממנה נלמד לשאר דברים – שרק אם הם דבר חשוב מברכים עליהם.

ג. האם דין המשנה נפסק להלכה?

1. דעת הרשב"א

הרשב"א נשאל האם מי שנולד לו בן צריך לברך שהחיינו (שו"ת הרשב"א ח"א סימן רמה), והשיב על כך: "מסתברא דכל שנולד לו בן צריך לברך 'שהחיינו', בין נולדו לו בנים אחרים בין לא נולדו לו בנים, דהא קיימא לן כלישנא בתרא דר' יוחנן דאמר בפרק הרוואה (ברכות דף ס' ע"א): בין קנה בתים אחרים בין לא קנה מברך 'שהחיינו'". הרשב"א מסיק כמסקנת הגמרא בברכות ששמחה הנגרמת בעקבות לידת בן היא לא פחותה משמחה הנגרמת בעקבות רכישת בגד חדש, אלא שהרשב"א מתלבט האם לפסוק כן להלכה משום שלא ראה שנוהגין כך.

הרשב"א מתרץ מדוע למעשה לא נוהגים לברך: "ושמא עשאוה רשות כקרא חדתא [דלעת חדשה] (עירובין דף מ' ע"ב) דמברכינן זמן ולא בחובה, דכל שאינו בא מזמן לזמן כמועדות אין מברכין 'שהחיינו'

את הגמרא בכרכות. כך הרי"ף, הרמב"ם, הרא"ש ואף השו"ע פסק כך בעקבותיהם.

ב. המהר"ם מרוטנבורג היה משתדל ללבוש מלבוש חדש בלילה השני של ראש השנה כדי לצאת מהספק של ברכת "שהחיינו" בקידוש שחיובה הוא מסופק, וכך יכוון גם על הבגד החדש ויצא ידי חובה ללא ספקות. העולה מכך שהוא חלק על רב שרירא גאון לגבי ברכת "שהחיינו" על בגד חדש, שהרי אם לא חייבים ברכת שהחיינו על בגד חדש תקנתו לא מועילה כדי לצאת ידי הספק.

הבית יוסף (או"ח סימן רכ"ג) כתב על דברי תרומת הדשן: "ודברים נכונים הם שלא לחוש לדברי רב שרירא במקום הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ושאר פוסקים שסתמו דבריהם כההיא דפרק הרוואה". וכך גם הוא פסק בשו"ע (או"ח סימן רכ"ג) סעיף ג': "בנה בית חדש, או קנה כלים חדשים, אפילו היה לו כיוצא באלו תחילה, או קנה וחזר וקנה, מברך על כל פעם 'שהחיינו'".

אמנם הרמ"א בדרכי משה (שם ס"ק ד) העיר על דברי הבית יוסף הנ"ל וכתב: "ונראה לי דאף על גב דמתשובת הרשב"א שכתבתי לעיל (אות א) משמע כדברי רב שרירא גאון דברכות אלו אינן חובה, מכל מקום יש לנהוג לברך עליהן כדברי הפוסקים דסבירא להו שהן חובה, ומכל מקום המיקל בברכות במקום שהוא מחלוקת לא הפסיד" עכ"ל. כלומר, הדרכי משה מכריע כדברי המחבר בשו"ע שהקונה כלים חדשים חייב לברך, אך מסייג את דבריו ואומר שמי שמקל שלא

במקום הנאה בלבד, יש לומר דלאו בחובה אמרום אלא ברשות". לפי דבריו, הגמרא בברכות עסקה בברכת "שהחיינו" שהיא רשות בלבד ולא חובה, ולכן לא קשה מדוע הגדולים נהגו שלא לברך על הולדת בן (ולכאורה ה"ה לכלים ולבית הוי רשות, אע"פ שהרשב"א ענה בדבריו על הולדת בן).

2. דעת רב שרירא גאון

כתבו התוס' בסוכה (דף מ"ו ע"א ד"ה העושה סוכה) בשם רב שרירא גאון וז"ל: "ודאמרין בהרואה (ברכות דף נ"ד) דמברך על כלים חדשים, כתב רב שרירא גאון דלא סמכינן עלה, דמסקינן בפרק בכל מערבין (עירובין דף מ' ע"ב) דבעינן מידי דאתי מזמן לזמן. וקשה מפדיון הבן". עכ"ל.

רב שרירא גאון הבין שהסוגיות סותרות זו את זו, והגמרא בברכות האומרת שמברכים "שהחיינו" על בית חדש לא נפסקה להלכה. ולהלכה, ברכת שהחיינו קיימת רק במקום שהיא באה בזמנים קבועים, כעולה מן הגמרא בעירובין, ולא לפי הנאת האדם. ובזמנים אלו הברכה היא חובה.

והתוספות (שם) הקשו על רב שרירא דאם כדבריו דמברכין "שהחיינו" בתורת חובה רק על דבר הבא מזמן לזמן א"כ מדוע מברכים על פדיון הבן שאינו בא מזמן לזמן. (ולקמן נבאר אם אכן זו קושיא גדולה).

בעל שו"ת תרומת הדשן (סימן ל"ו) דחה את דברי רב שרירא וכתב שלא סבירא לן כלל כדבריו משני טעמים: א. מפני שהראשונים עמודי ההוראה פסקו להלכה

לשעה שיש בו שמחת הלב", ההגדרה לפי דעתו לא תלויה בדבר המתחדש מזמן לזמן אלא דבר הגורם לשמחת הלב, כמשמע בגמרא בברכות.

4. תמיהה על דברי ה'בן איש חי'

דברי ה'בן איש חי', שהכונה בית חדש ורוצה לברך "שהחיינו" ילבש בגד חדש ויפתור בברכתו את הבית, אינם מיושבים גם לפי הסוכרים שברכת "שהחיינו" היא רשות. שהרי ממה נפשך, אם סובר כהרמ"א בשם "יש שכתבו" שנהגו להקל בברכה זו שאינה חובה אלא רשות, אם כן הוא הדין לבגד חדש שאין לברך, ואם המשמעות של ברכת רשות היא שרשאי כל אדם לברכה בכל עת שליכו שמח, מה הטעם בלבישת בגד חדש, והרי מוכח בשאלות שביטל חדש וכלים חדשים הושוו ביניהם, אם כן כשם שמותר לברך על בגד חדש ה"ה על בית חדש. ואם המשמעות היא שהברכה נתקנה רק על שמחה גמורה – מה תועיל לבישת בגד חדש? אדרבא, קנייה או בנייה של בית הוא דבר נדיר יותר מקניית בגד חדש, ועיקר שמחת הלב נתונה לו ולא ללבישת הבגד! קל וחומר לפי שיטת הרמב"ם והרי"ף והרא"ש, שהגמרא בברכות מדברת על ברכה שהיא חובה ולא רשות, אם כן זוהי חובה גמורה לברך על בית חדש, ולשם מה להזדקק לבגד חדש?

ד. האם מברכים על מצוות המתחדשות מעת לעת?

הגמרא במסכת סוכה (דף מו ע"א) דנה בשאלה זאת: "העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגענו לזמן הזה,

לברך לא הפסיד.

וכך פוסק הרמ"א בהגהתו לשו"ע (או"ח סימן רכג סעיף א): "ויש שכתבו שנהגו להקל בברכה זו, שאינה חובה אלא רשות, ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות". כלומר, בסתם פסק לברך, ורק לימד זכות על אותם שנהגו שלא לברך.

3. יישוב קושיית רב שרירא גאון

אף אם נאמר שברכה זו היא חובה, כפי שסבר רב שרירא גאון בשיטת הגמרא בברכות, ניתן ליישב זאת עם דברי הגמרא בעירובין האומרת שמברכים רק על דבר הבא מזמן לזמן; וכפי שתירץ תרומת הדשן, וז"ל: "וגבי כלים חשובים נמי איכא למימר דהוי כדבר הבא מזמן לזמן, דסתם בני אדם לפרקים מועטים מתחדשים להם כלים חשובים", עכ"ל. כלומר, הגדרת "דבר הבא מזמן לזמן" אין משמעותה שיש לו זמן ותאריך קבוע במעגל השנה (כר"ה ויוה"כ ורגלים), אלא משמעותה היא – שרכישתו איננה מתבצעת תדיר בכל יום אלא רק מדי פעם. המשנ"ב אף הוא סובר שברכה זו היא חובה, אך מסיבה אחרת. לדעתו, ברכת "שהחיינו ... והגיענו לזמן הזה" היא פשוטה כמשמעה – הודיה לה' על הגיעו לזמן מיוחד. לפיכך ניתן לברכה בשני מקרים: בזמנים שנתייחדו ע"י התורה מזמן לזמן, ובזמנים שמתחדשת בהם שמחת הלב. בשני המקרים הברכה היא חובה גמורה. וכך כתב בביאור הלכה (שם) ד"ה "ויש שכתבו": "דדבר שתיקנו חז"ל לברך משום שמחת הלב לא שייכא בזמן, אלא כל אימת שנודמן על ידי הקנייה שמחה בלבו מברך לד' על שזכהו לבא

העיקרון על אלו מצוות המתחדשות תקנו לברך "שהחיינו" ובאלו לא תקנו.

[ואמנם מה שכתבו תוס' (שם) שעל מילה לא מברכים "שהחיינו" וראייתם מהגמ' בשבת (דף קל"ז ע"ב) המזכירה את ברכות המילה ולא הזכירה את ברכת "שהחיינו", דין זה אינו מוסכם על כל הפוסקים כלל ועיקר. אמנם תוס' שאנץ' (מובא על הדף בעירובין מ' ע"ב, סוף ד"ה דלמא אתי למיסרך) כתבו שלא מברכים "שהחיינו" על המילה משום "צערא דינוקא", והרשב"א דחה טעם זה וכתב שטעם זה נאמר אמנם כתירוץ לשאלה מדוע לא מברכים "שהשמחה במעונו" בברכת המזון של סעודת ברית המילה, אך הוא איננו נכון לגבי ברכת "שהחיינו", שהרי אפילו מת אביו ונפלה לו ירושה אומר "שהחיינו". וכתב (שם שו"ת הרשב"א ח"א סימן רמה) בשם בעל העיטור (הלכות מילה ח"ד) לפי שהיא מצווה שמוטלת על בית דין ואינה כפדיון הבן המוטלת על האב. והרוקח (סימן קח, שעא) כתב שהסיבה שלא מברכים "שהחיינו" היא משום שעדיין לא יצא התינוק מתורת נפל עד שלשים יום. ורבינו ירוחם דחה את טעם הרוקח שהרי אזלינן בתר רובא ולא חוששים לנפל (הובא בב"י יו"ד סימן רסה ד"ה כתב הרמב"ם).

אולם הרמב"ם כתב במפורש שאבי הבן מברך "שהחיינו" (הל' מילה פ"ג ה"ג) וכן כתב בכללים בהלכות ברכות (פי"א ה"ט): "וכן מצווה שאינה תדירה ואינה מצווה בכל עת שהרי היא דומה למצווה שהיא מזמן לזמן כגון מילת בנו ופדיון הבן מברך עליהם בשעת עשייתם שהחיינו".

נטלו לצאת בו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב... העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו וכו'".

התוספות (שם ד"ה העושה סוכה לעצמו) מבררים את העיקרון המגדיר את ברכת "שהחיינו" על עשיית מצוות: "צריך לפרש טעם מאי שנא דיש מצות שתקנו לברך שהחיינו ויש מצות שלא תקנו, בעשיית סוכה ולולב תקינו כדאשכחן הכא, ובעשיית ציצית ותפילין לא תקינו כדמוכח פרק התכלת דמפרש ר' יוחנן מאי מברך אתפילין של יד ותפילין של ראש ואילו לעשות תפילין לא מברך דלא חשיב ליה, וכמו כן יש לדקדק דשהחיינו נמי לא מברך מדלא חשיב לה. וכן אפדיון הבן מברך שהחיינו כדאיתא בסוף פרק ערבי פסחים ואילו אמילה לא מברך מדלא חשיב בפרק התכלת ובסוף ר"א דמילה בהדי ברכות של מילה וכן אקריאת מגילה מברך שהחיינו כדאיתא בריש הקורא את המגילה עומד ואילו אקריאת הלל לא מברך? ונראה דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו ודאמרינן בהרואה דמברך על כלים חדשים כתב רב שרירא גאון דלא סמכינן עלה דמסקינן בפרק בכל מערבין דבעינן מידי דאתי מזמן לזמן וקשה מפדיון הבן".

המעין בדוגמאות שהביא התוספות ייווכח שהם דיברו על מצוות המתחדשות מזמן לזמן ואינן מקוימות באופן תדיר, ולכן לא דיברו על הנחת תפילין וטלית, אלא על עשיית תפילין וטלית, מילה, פדיון הבן וקריאת מגילה שדברים אלו אינם שכיחים בכל יום, והם מנסים להגדיר את

"שהחיינו", דאינו שכיח, בניגוד ללידת שאר בנים ששכיח יותר.

מ"מ בארץ ישראל גם בני אשכנז הפוסקים כרמ"א נוהגים לברך "שהחיינו" בכל מילה ומילה כהרמב"ם והשו"ע.

התוספות (סוכה דף מ"ו ע"א ד"ה "העושה סוכה") מתרצים ומחלקים בין מצווה שיש בה שמחה שעליה תקנו לברך "שהחיינו", ובין מצווה שאין שמחה מרובה בעשייתה ולכן לא תקנו לברך עליה "שהחיינו".

אלא שדבריהם קשים, וכי במצוות מילה אין שמחה? ונראה שהכוונה היא שהשמחה אינה שלימה בגלל צער התינוק בברית, או שאינה מצווה המוטלת עליו אלא על בית הדין, כדברי העיטור.

הרשב"א תירץ (שו"ת הרשב"א ח"א סימן רמה) "ושמא אף על מצווה ממצוות התורה כפדיון הבן אומר" ונראה שמתכוון למצווה מתחדשת שאינה שכיחה בכל יום. וכן בכל המצוות המתחדשות, ומה שלא מברכים על המילה תירץ הרשב"א והובא לעיל.

מכל הדברים הנ"ל נראה שהבונה בארץ ישראל בית חדש יכול לברך "שהחיינו", לא רק מדין שמחה על דבר חדש, ככלים חדשים וכרואה את חבירו אחת לשלושים יום (ברכות נ"ח ע"ב) כששמח בראיתו, אלא מדין קיום מצווה שיש בה שמחה כפי שהגדירו תוס'. דמכיוון דבניית בית בארץ ישראל הוי מצווה, ואף "מצווה רבה" וכפי שכתב האב"ע (בראשית ל"ג, י"ט) על הפסוק "ויקן את חלקת השדה" וכתב: "והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה

וסיכם הבית יוסף (שם): ובכל ארץ ישראל וסוריא וסביבותיה נוהגים לומר שהחיינו, לפי שהם סומכים בהוראותיהם על פי הרמב"ם ז"ל. וכן פסק השו"ע (יו"ד סימן רס"ה ס"ז) וז"ל: "כשהאב עצמו מוהל את בנו הוא מברך שהחיינו. ואם המוהל הוא אחר יש אומרים שאין שם ברכת שהחיינו, ולהרמב"ם לעולם האב מברך שהחיינו על כל מילה ומילה, וכן נהגו בכל מלכות ארץ ישראל וסוריא וסביבותיה ומלכות מצרים." עכ"ל.

הרמ"א חלק עליו וכתב: "ובמדינות אלו נוהגין שלא לברך שהחיינו אפילו כשהאב עצמו מל בנו, אם לא שמל בנו הבכור שחייב לפדותו מברך שהחיינו בשעת מילה ואינו מברך בשעת פדיון, אבל כשפטור מהפדיון אינו מברך שהחיינו." הש"ך (שם ס"ק י"ז) חלק על חידושו של הרמ"א וכתב ד"שהחיינו" הוזכר בגמרא לגבי פדיון ולא לגבי מילה.

את קושיית הש"ך ניתן ליישב ולומר שהסיבה שלדעת הרמ"א לא מברכים "שהחיינו" בברית מילה איננה קשורה להגדרה המהותית של ברכת "שהחיינו", אלא לטעמים הצדדיים השייכים בברית מילה (צער התינוק). עוד אפשר להסביר בדעת רמ"א המחלק בין ברכה על מילת בנו הבכור לשאר בניו, על פי תרומת הדשן (סימן לא) שחילק בין פדיון ובין מילה, וכתב: "דאינו בא (פדיון) אלא לפרקים מועטים, ולכך דמיא לדבר הבא מזמן לזמן ומברכין עליהם שהחיינו, לאפוקי מצוות מילה דשכיחי טפי, ולכך אין מברכים שהחיינו", ולפי דבריו ניתן להבין מדוע כתב הרמ"א שבבן ראשון ניתן לברך

יותר מהתוספות הנ"ל דכתב "ושמא אף על מצווה ממצוות התורה כפדיון הבן אומר" ולא הדגיש כדברי התוספות "דמצווה שיש עליה שמחה" ולכן נאלץ לתרץ מדוע לא נהגו אצלו לברך על המילה למרות דהוי מצווה. ולפי דבריו יש חילוק בין דברים המשמחים שאינם מצווה ואותם עשאו כרשות (כקרא חדתא) שעליהם כתב דכיוון דרבותיו לא נהגו כן אף הוא לא נוהג כן, ובין מצווה המתחדשת שעליה מברכים. לכן נראה שעל בניית בית בארץ ישראל, שהיא מצווה - יש לברך "שהחיינו" ללא ספק. (ולגבי לידת בן, אף שמקיים בכך מצוות פרייה ורבייה, אינה נחשבת למצווה לענין "שהחיינו", שהרי עיקר המצווה הוא להשתדל להוליד בנים ובנות, אך עצם הלידה אינה המצווה).

ואף את דברי הרשב"א שלא נוהגים לברך "שהחיינו" כיום על כלים חדשים דחה תרומת הדשן ממספר סיבות: א. ראשונים רבים וכן השו"ע פסקו שכן מברכים. ב. תקנתו של המהר"ם מרוטנבורג לברך "שהחיינו" בקידוש של יום ב' דראש השנה ולכוון על בגד חדש, משמע שלא פסק כדברי השאלתות. ג. שיטת הרשב"ם נסמכת על קושיית השאלתות על הסתירה בין הגמרא בעירובין שממנה נראה דהוי רשות ובין הגמרא בברכות שממנה נראה דהוי חובה, וקושייה זו תורצה כבר בתרומת הדשן (לחלק בין דבר שכיח לדבר נדיר) באופן שיש לברכה לא רק על מצוות. וכן דחאו הבית יוסף (כמובא לעיל) ונפסק בשו"ע בתורת חובה.

חלק, חשוב הוא כחלק עוה"ב - אם כן ודאי שיש בה שמחה. ופשוט דהוי מצווה כמובא בירושלמי סוטה (פ"ח ה"ד) ונפסק ברמב"ם (מלכים פ"ז הי"ד) והובא באריכות בשו"ת חת"ס (חלק יו"ד סימן קל"ח עיין בתשובה בענין חנוכת הבית שבה ביארנו ענין זה באריכות) ואין לך שמחה גדולה כמצוות בניית בית חדש בארץ ישראל.

ה. מדוע הבונה בית חדש בארץ ישראל צריך לברך "שהחיינו"?

מכל הנ"ל נראה שהבונה בית חדש בארץ ישראל צריך, ואף חובה, לברך ברכת "שהחיינו". דאע"ג דהשאלתות פסק דאין הלכה כדברי הגמרא בברכות, ולכן הבונה בית חדש והקונה כלים חדשים אינו מברך "שהחיינו" בתורת חובה אלא בתורת רשות, כבר כתב הבית יוסף (או"ח סימן רכ"ג) שאין לחוש לדבריו במקום שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש פסקו שלא כמותו וכתבו שחובה לברך.

ואף המסתמכים על שו"ת הרשב"א שהובא לעיל דמשמע שם דברכות אלו אינן חובה אלא רשות (וכפי שהדרכי משה באו"ח בסימן רכג אות ד השווה בין דברי הרשב"א לשאלתות) אינם יכולים להסתמך בענייננו על הרשב"א, שהרי הרשב"א דיבר על לידת בן והשווה זאת לכלים חדשים שעשאוה כרשות וכיום לא נוהגים לברך על כך. אך זה דווקא בדברים המשמחים את הלב שאינם מצווה, ככלים חדשים וראיית חברו, אך בדברים שהם מצווה גם הרשב"א הסיק שצריך לברך מדין השמחה במצווה, ואפילו החמיר

[ו]. הצל"ח (על הגמרא בברכות ס ע"א) כתב שברכת "שהחיינו" שונה משאר ברכות, משום שאף במקום שאינו חייב לברך "שהחיינו", מכל מקום אם מרגיש בעצמו שמחה ועונג מותר לו לברך, כמו שמשמע מהגמרא בעירובין (דף מ' ע"ב), שמברך שהחיינו אפילו על דלעת חדשה אם שמח בה, הלכך גם ר"מ מודה שאם קנה וחזר וקנה מותר לו לברך "שהחיינו", ואין בזה חשש ברכה לבטלה, ולא נחלקו ר"מ ור"י אלא אם חייב לברך "שהחיינו" באופן זה. ובכך מיישב את קושיית הגרעק"א בגיליון הש"ס שם. מדבריו למדנו שאדם החש שמחה יכול לברך "שהחיינו" בלא ספק, וברור שאדם הזוכה לחנוך בית חדש שמח שמחה מרובה ויכול לברך.

דברי הצל"ח מוכחים מהרמ"א בדרכי משה (או"ח סימן רכג סעיף ד) שהביא את הדעות לא לברך כי זה רשות והסיק: "מכל מקום יש לנהוג לברך עליהן כדברי הפוסקים דסבירא להו שהן חובה, ומכל מקום המיקל בברכות במקום שהוא מחלוקת לא הפסיד". והרי בדרך כלל כשישנה מחלוקת אם לברך ברכה או לאו אנו נוקטים בכלל ההלכתי "ספק ברכות להקל" דהיינו שלא לברך, ומדוע הרמ"א מתעלם מכלל זה וכותב שעיקר המנהג הוא לברך, ולא לחשוש לברכה לבטלה? אכן לפי מה שהסברנו הדברים מובנים, כיוון שברכת "שהחיינו" קשורה לשמחת הלב, לא קיים בה חשש ברכה לבטלה למי שמרגיש שמחה בלבו ומעוניין לברך ברכה זו. וכך משמע ברדב"ז (שו"ת ח"א סימן שצ"ט) ובב"ח (או"ח סימן כ"ט).

ו. מסקנה

מכל האמור לעיל נראה שצריך לברך "שהחיינו" על בניית בית בארץ ישראל מכמה סיבות:

[א]. הרמב"ם פסק (הל' ברכות פ"א ה"ט) שעל כל מצווה שאינה תדירה ואינה מצווה בכל עת מברך. ובוודאי שבניית בית בא"י אינו דבר המצוי בכל יום.

[ב]. הרשב"א (ח"א סימן רמ"ה) פסק שמברכים "שהחיינו" על מצוות התורה המתחדשות, ובניית בית בארץ ישראל הרי זה מצווה מתחדשת.

[ג]. התוספות (סוכה מו ע"א ד"ה: "העושה סוכה") פסקו דכל מצווה המתחדשת שיש עליה שמחה תקנו ברכת "שהחיינו", ובניית בית בארץ ישראל זו מצווה שיש עליה שמחה.

[ד]. גם לדעת השאילתות שלא פסק כדברי הגמרא בברכות אלא כדברי הגמרא בעירובין שמברכים רק על דבר שבא מזמן לזמן, ניתן להסביר שמכיוון שאין קונים כלים חדשים בכל יום הוי כדבר הבא מזמן לזמן, וכל שכן בניית בית דהוי דבר נדיר יותר. כך ביאר בשו"ת תרומת הדשן (סימן לו) דניתן לברך אף לדעת השאילתות, ואף השאילתות לא התייחסו אלא לכלים חדשים ולא לבית חדש, ויש לחלק. ובלאו הכי כבר כתב הבית יוסף (סימן רכג) שאין לחוש לדברי השאילתות נגד הרמב"ם הרא"ש והרי"ף שפסקו כגמרא בברכות.

[ה]. המהר"ם מרוטנבורג פסק לברך "שהחיינו" על כלים חדשים, ופשוט אם כן שמברך על בגד חדש וכל שכן על בית חדש.

דהווי מצווה חדשה, אם זהו הבית הראשון שהוא זוכה לבנות, נמצא שבניית בית היא מצווה שטרם עשאה ומתחנך בה בפעם הראשונה, ולכן יברך עליה "שהחיינו", כרמ"א ע"פ הסבר הרוקח.

ז. ההברל בין ברכת "שהחיינו" לברכת "הטוב והמטיב"

שמא יבוא הטוען ויטען שהמנהג שלא לברך "שהחיינו" על בניית בית חדש נובע מכך שבדרך כלל הבית משותף לו ולאשתו, ומשום כך יש ספק האם עליו לברך "שהחיינו", שהרי בבבלי (ברכות דף נ"ט ע"ב) משמע שעל בית של שותפים מברך "הטוב והמטיב" ובית של יחיד מברך "שהחיינו". לעומת זאת בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ג) החילוק בין הברכות הוא שונה: הקונה מברך "שהחיינו" ומי שניתן לו במתנה אומר "הטוב והמטיב". וייתכן שמקור המנהג של הבן איש חי נובע מאי-יכולת הכרעה בספקות אלו (עיין תוספות ברכות דף נט ע"ב ד"ה "ורי יוחנן").

אך נראה שאין לחשוש כלל לספקות אלו: [א]. מכיוון שהסמ"ק (סימן קנ"א עמ' קי) פסק (הובא בטור או"ח סימן רכ"ג) שברכת "הטוב והמטיב" של השותפים באה בנוסף לברכת "שהחיינו", ולא במקומה.

[ב]. ה'חיי אדם' (הובא בביאור הלכה שם ד"ה בנה בית חדש) חילק בין הקונה כלים חדשים לו ולמשפחתו שמברך עליהם "הטוב והמטיב" מכיוון שגם בני הבית שותפים עימו בהנאה, ובין הבונה בית חדש שמברך עליו "שהחיינו", שמכיוון

וכל זה מדובר כששמח בדבר רשות, אך אם הוי מצווה לכאורה גם הרמ"א יודה שחייבים לברך.

[ז]. זאת ועוד, הרמ"א (יו"ד סימן כ"ח ס"ב) בהלכות שחיטה כתב: "מי ששחט פעם הראשון מברך שהחיינו על הכיסוי אבל לא על השחיטה דמזיק לבריה". והש"ך (שם ס"ב ס"ק ה') הקשה דמשמע בתוספות שאין מברכין אלא על מצווה שיש בה שמחה ולא נראה שכיסוי הדם הוי מצווה שיש בה שמחה! ומנסה הש"ך לתרץ עפ"י הרוקח (סימן שע"א) שכתב בשם ריב"ק משפירא שכל מצווה שעל האדם לעשות ולא עשאה ומתחנך בפעם הראשונה לכתחילה - צריך לברך שהחיינו, והוכיח זאת מהגמרא במנחות (דף ע"ה) שמי שמקריב מנחות בירושלים בפעם הראשונה מברך "שהחיינו" ואפשר שעל זה סמך הרמ"א לברך במצוות כיסוי. אלא שהש"ך הקשה על הרוקח דאם כדבריו מדוע לא מברכים בציצית ותפילין ושאר מצוות שמתחנכים בהם וכן על מזוזה ועוד, ולכן דחה דבריו והסיק שמברכים רק על מצוות שיש להם זמן קבוע.

אך ניתן לתרץ את דברי הרמ"א שמצווה שמתחנך בה בפעם הראשונה יכול לברך עליה "שהחיינו", ומה שלא מברכים על טלית ותפילין זה משום שכשהתחנך בה היה קטן (שהרי מניחים להתלמד טרם גיל י"ג שנה) וכשהגדיל כבר רגיל במצווה ולכן לא מברך, והוא הדין למזוזה, ולכן כיסוי הדם הוי דוגמא למצווה שלא עשה בקטנותו ולכן יכול לברך. אם כן, הוא הדין בענייננו, החונך בית חדש בא"י,

תלויה בשאלה האם ברכת "הטוב והמטיב" נתקנה בכל מקום שיש לחברו שמחת לב יחד עמו, או דווקא במקום שהבעלות על הדבר שגורם את שמחת הלב איננה בלעדית לו].

[ג]. ברכת "הטוב והמטיב" מחליפה את ברכת "שהחיינו" שבאה על שמחת הלב הפרטית מן החפץ הנקנה. אך את חיוב ברכת "שהחיינו" שבא מצד קיום מצווה המשמחת, כפי שביארנו לעיל, אין ברכת "הטוב והמטיב" פוטרת, גם כאשר כל השותפים להנאה מחויבים במצווה. ומכיוון שלחנוך בית בארץ ישראל הוי מצווה משמחת, יכול לברך "שהחיינו" לכו"ע ולפטור את שאר בני ביתו, כפי שמברכים "שהחיינו" בקריאת מגילה, או שכל אחד מבני הבית שזוכה לקיים את המצווה יברך "שהחיינו" לעצמו כבנטילת לולב וכדו'.

ה. הסבר לדברי הבן איש חי

על פי כל הנ"ל נראה לבאר את דברי הבן איש חי בהבנה חדשה: הבן איש חי כתב שהחונך בית חדש ילבש בגד חדש ויברך עליו "שהחיינו" ויכוון בברכה לפטור גם את הבית החדש. מדוע ברכת הכלי החדש היא ודאית ועיקרית וברכת הבית מסופקת וטפלה?

ונראה לתרץ שהבן איש חי דיבר על בית בגלות, שבבנייתו יש רק שמחת לב אישית ופרטית ואין בה שמחת קיום מצווה. אכן גם על שמחת הלב הפרטית פקפק הבא"ח האם יכול לברך, שהרי בניית בית קבע בגלות איננה דבר רצוי מפני שיש בה ייאוש מן הגאולה, וכפי שהאריך לבאר

שמחויב ליתן בית לאשתו ובניו אינם נחשבים לשותפים עימו, ולכן מברך "שהחיינו". ובכך מובן מדוע השו"ע (שם סעיף ה) כתב את ברכת "הטוב והמטיב" רק לגבי כלים חדשים ולא לגבי בית חדש.

שיטת החיי אדם מבוססת לכאורה על הסברא שהסיבה שבגללה תקנו ברכה שונה לשותפים שבנו בית היא שכאשר יש לו שותף להנאה, הנאתו כביכול איננה שלמה אלא היא מתחלקת בינו ובין שותפו, ולכן תקנו ברכה שבה מצוינת העובדה שהשמחה היא משותפת ואיננה פרטית ("הטוב" - "ומטיב" לשותפו). אך כאשר השותפים הם אנשים שהוא חייב לתת להם דירה (אשתו ובניו) שמחתם אינה גורעת משמחתו. פוסקים רבים הבינו שהסיבה לתקנת ברכת "הטוב והמטיב" היא על עצם שמחת הלב המשותפת לו לשותפו, וכך משמע בביאור הלכה (שם) החולק על החיי אדם. אולם בצירוף הטעמים הנוספים המוזכרים, נראה שניתן לסמוך על דעת החיי אדם בזה.

[מחלוקת זו, על מהותה של ברכת הטוב והמטיב תלויה לכאורה במחלוקת הראשונים: רש"י (ברכות נט, א) על דברי המשנה "בנה בית חדש מברך שהחיינו" מוסיף: "שכולו שלו", כלומר: ההגדרה הקניינית היא הקובעת.

החילוק בין ברכת "שהחיינו" ל"הטוב והמטיב" הוזכר בגמרא גם לגבי ירידת גשמים, שכאשר יש "שדה אחרינא בהדיה" מברך "הטוב והמטיב". ונחלקו הראשונים (ראה רשב"א שם, ורא"ש שם סי' טו) האם הכוונה לשותפות בשדה, או לשדה של שכנו הסמוכה לו, ומחלוקתם

שחיטה (יו"ד סימן כ"ח ס"ב, הובא לעיל) כתב שמי ששוחט בפעם הראשונה, יברך "שהחיינו" על מצוות כיסוי הדם, הוא הדין אם זוכה לראשונה בחייו לקבוע מזווה, ראוי שיסמוך את ברכת "שהחיינו" לקיום מצוות מזווה. ואף שרבים דחו את דברי הרמ"א, מכל מקום מכיוון שבלאו הכי הוא מברך "שהחיינו", ראוי לצאת ידי דעת הרמ"א בזה, ואז יכוון בברכתו גם על הבית וגם על המזווה. לכל זה ראוי לצרף גם את דעת הרמב"ם (הלכות ברכות פי"א ה"ט) שכתב דכל מצווה המתבצעת בחפץ הנקנה ("דכל מצווה שהיא קניין לו"), כגון ציצית ותפילין ומזווה ומעקה, מברך עליה "שהחיינו" בשעת עשייתה.

י. לסיכום

[א]. הבונה בית חדש והקונה בגדים חדשים פסק השו"ע, על פי שלושת עמודי ההוראה, הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, שמברך "שהחיינו".
 [ב]. אף החולקים על השו"ע בחיוב ברכת "שהחיינו" מודים שאפשר לברכה לכל הפחות בתורת רשות, כשיש לו שמחה בדבר.
 [ג]. במחלוקת הפוסקים בחיוב ברכת "שהחיינו" לא משתמשים בכלל ההלכתי של "ספק ברכות להקל", ומי שמרגיש בעצמו שמחה ועונג מותר לו לברך "שהחיינו" וכפי שמשמע בגמרא בעירובין (דף מ' ע"ב), וכפסק הצ"ח.
 [ד]. על מצווה המתחדשת מזמן לזמן פסק הרשב"א לברך "שהחיינו"; והתוספות פסקו שעל מצווה שיש בה שמחה לאדם

זאת בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן קל"ח) לגבי חנוכת הבית בחו"ל עי"ש. ואף שבפועל הבונה שמח על ביתו החדש, הנהיגו פוסקים שלא לברך על ביתו החדש "שהחיינו" כדי לחנך האדם שאין מקום לשמחה על בית בגלות. והמשנה בברכות שהזכירה את ברכת "שהחיינו" נכתבה בארץ ישראל, שבה קיימת גם שמחת הלב הפרטית וגם שמחת קיום המצווה. וראיה לדברינו עיין תוספות בע"ז דף כ"א ע"א (ד"ה אף) דכתב בשם רבינו חיים דבחו"ל לא מיקרי ביתך אלא בארץ. ודו"ק.

לכן כתב הבא"ח שנהגו שלא לברך "שהחיינו" על הבית לבדו, אלא להבליע את הברכה על הבית על ידי לבישת בגד חדש. אבל בארץ ישראל דהוי מצווה רבה וגם מצווה משמחת נראה שהיה מודה שצריך לברך "שהחיינו" על הבית ולא היה נזקק לבגד חדש. כנלע"ד.

ז. מתי מברך "שהחיינו"?

מכיוון שהוכחנו שבניית בית בארץ ישראל הוי מצווה, וחייב לברך עליה "שהחיינו" נראה שצריך לברך מייד לאחר קביעת המזווה. דמכיוון שעיקר המצווה היא החניכה, כמובא בירושלמי סוטה (פ"ח ה"ה) "את שמצוה לחנכו" וכפי שנפסק ברמב"ם (מלכים פ"ז ה"ה), ומכיוון דאסור לגור בארץ ישראל בבית ללא מזווה אפילו יום אחד וכפי שנפסק בשו"ע (יו"ד סימן רפו סעיף כב), אם כן סיום בניית הבית וחניכתו אינו מתבצע אלא לאחר קביעת המזווה. זאת ועוד, מכיוון שהרמ"א בהלכות

בית חדש בארץ ישראל, וה'בן איש חי' אמר את דבריו לגבי בניית בית בגלות.
[ו]. יש לברך "שהחיינו" מייד לאחר קביעת המזוזה, ואת קביעת המזוזה יעשה בשעה שנכנס לביתו לראשונה לשם מגורים.

מברכים "שהחיינו". בניית בית חדש בארץ ישראל, נחשבת ללא כל ספק למצווה המשמחת, ולכן לכל הדעות צריך לברך "שהחיינו".
[ה]. נראה שגם בני ספרד הפוסקים כ'בן איש חי' יוכלו לברך "שהחיינו" בבניית